

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ทุกคนเกิดมาต้องตาย เป็นข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคม แต่ถึงกระนั้นความตายนับเป็นเรื่องใหญ่เรื่องหนึ่งในสังคมมนุษย์ที่มีอารยธรรม และเป็นกระบวนการทางพิธีกรรมที่มีความหลากหลาย สลับซับซ้อน สะท้อนถึงความแตกต่างด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี และสถานภาพของคนตายได้เป็นอย่างดี อีกทั้งการตายยังผูกพันอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ เมื่อสังคมมีความทันสมัยมีความสลับซับซ้อนทำให้ สาเหตุการตายมีความสลับซับซ้อนตามไปด้วย ความตายจึงไม่ได้เป็นเพียงมิติของการสูญเสีย และความเสียใจ เศร้าใจแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องเท่านั้น แต่ยังมีประเด็นต่างๆที่น่าสนใจศึกษาอยู่ไม่น้อย (สรายุทธ ยะหะกร. 2550 : 110)

ในเมื่อความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ คำถามก็คือ แล้วทำไมมนุษย์ถึงกลัวตาย เหตุที่คนกลัวตายนั้น ปนาพันธ์ นุตร์อำพันธ์ (2542 : 224) ได้อธิบายไว้ว่า เพราะเมื่อความตายมาถึงเราจะสูญเสียสิ่งทุกอย่าง เราต้องจากคนที่เรารัก เราจะต้องจากสมบัติเพชรพลอยต่างๆ ของเรา ซึ่งอุตสาหกรรม สะสมมา กว่าจะซื้อหามาได้ แล้วเราจะต้องละมันไป เพราะเรารู้สึกว่าเวลาตายเราเอาไปไม่ได้ บ้านช่องเราก็เอาไปไม่ได้ ลูกเราก็เอาไปไม่ได้ ไม่มีสิ่งใดที่นำไปด้วยได้ อีกทั้งเราจะต้องไปคนเดียวจะไปที่ไหน จะไปพบกับอะไร ดังนั้นความตายจึงเป็นสิ่งที่น่ากลัว

ส่วน โชเกียล รินโปเช (2544 : 11) อธิบายว่า ความตระหนักถึงความกลัวตายของตัวเอง จะช่วยให้คุณเข้าใจถึงความกลัวของผู้ใกล้ตายได้อย่างมากเพียงแคจินตนาการให้ลึกลงไปว่ามีอะไรบางอย่างที่จะต้องกลัว กลัวอาการบาดเจ็บที่เพิ่มขึ้น และควบคุมไม่ได้ กลัวว่าจะต้องทุกข์ทรมาน กลัวว่าจะไร้ศักดิ์ศรี กลัวว่าจะต้องพึ่งคนอื่น กลัวว่าชีวิตของเขานั้นไร้ความหมาย กลัวว่าจะต้องพลัดพรากจากคนทุกคนที่ตนรัก กลัวว่าจะควบคุมตนเองไม่ได้ กลัวว่า จะไม่ได้รับความเคารพ

ส่วนในทางพุทธศาสนานั้นกล่าวว่า สาเหตุที่เรากลัวตายเพราะว่า ความตายถูกมองเป็นเรื่องทุกข์ เพราะเมื่อความตายมาเยือนเราจะไม่ได้อยู่ใน โลกนี้ต่อไป จักต้องจากสิ่งต่างๆ ไป เช่นคนรัก จากวัตถุอันเป็นที่รัก จากทุกสิ่งที่คุณเคยมีเคยได้ไป พอนึกถึงความตายใจเหี่ยวแห้ง จึงเกิดความทุกข์และความกลัว ด้วยเหตุนี้ในคำสอนของพระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องการถอนอึดตา อันหมายถึงการถอนการมีตัวตน เพราะถือว่าอึดตาที่ไหนดังนั้นก็มีความทุกข์ที่นั่น ถอนอึดตาได้เมื่อใดก็หมดทุกข์ทันที (พระเทพวิสุทธิเมธี.2537:7-8)

แต่เมื่อพูดถึงความตาย ในระยะแรกนั้น คนยังไม่ค่อยเข้าใจเรื่องความตายนัก เนื่องจากในอดีต คนยังอยู่อาศัยกันเป็นชนกลุ่มเล็ก ๆ กระจุกกระจาย ไม่ได้หนาแน่นเหมือนปัจจุบัน ในสภาพดังกล่าวการตายตามอายุขัย หรือการเจ็บไข้ได้ป่วย ยังมีให้เห็นอยู่น้อย เพราะมักจะตายเสียก่อนจากการรบราฆ่าฟัน จากสัตว์ป่าทำร้าย หรือจากขาดน้ำขาดอาหารตาย อีกอย่างคนสมัยโบราณบางทีก็ไม่ว่ากันว่าคนตายแล้วแน่หรือยัง เพราะยังไม่เข้าใจเรื่องการเดินของหัวใจ หรือบางคนที่ถูกสัตว์ทำร้าย หรือเกิดเหตุต้องบาดเจ็บจนสลบ แต่แล้วก็ฟื้นขึ้นมาได้ใหม่ เพราะฉะนั้นเมื่อมีการตายเกิดขึ้น ก็ต้องมีการเฝ้าหรือรักษาศพไว้ก่อน เพราะไม่แน่ใจว่าจะฟื้นขึ้นมาหรือไม่ เหตุนี้จึงเป็นที่มาของประเพณีการเฝ้าศพ บางครั้งก็มีการเก็บศพไว้ในที่เดียวกับคูหา ที่อยู่อาศัย เช่น หลุมขนาวิกินี จะเก็บศพสามไว้ในที่ร่มของคน มีการหาอาหารมาให้ศพกินทุกวัน เสมือนหนึ่งว่า ศพนั้นยังมีชีวิตอยู่ แต่การเก็บศพไว้ใกล้กับที่อยู่อาศัยของคน ย่อมเป็นที่เดือดร้อน ในบางวัฒนธรรม เช่น ชาวพื้นเมืองในประเทศออสเตรเลีย และเกาะอันดามัน ในมหาสมุทรอินเดีย ชาวหมู่เกาะ โปเลนเซีย ชาวชัคในเกาะบอเนียว และชาวพื้นเมืองบางกลุ่มในทวีปอเมริกาใต้ จึงได้เปลี่ยนมาเก็บศพไว้บนคาคบต้นไม้ หรือบนนั่งร้านยกสูงจากพื้น เพื่อป้องกันไม่ให้ศพเกิดอันตรายจากสัตว์ป่ากัดแทะ ในระยะต่อมา ความน่าเบื่อขมขื่น และสภาพของผู้ที่ตาย เริ่มนำมาซึ่งความกลัว กลัวว่าผู้ตายจะฟื้นขึ้นมาบรบกวน จึงต้องหาทางจำกัดไม่ให้คนตายออกมาเพ่นพ่าน หรือกลับมารบรบกวน ดังนั้นจึงเป็นที่มา ของการนำเอาศพไปฝัง และเพื่อไม่ให้ศพออกมาง่าย ๆ จึงมีการเอาหินขนาดใหญ่มาทับบนหลุมอีกชั้นหนึ่ง เป็นที่มาของ หินประดับหลุมศพ และพิธีศพอย่างที่เห็นในปัจจุบัน

(www.siamsewana.net/)

เมื่อพูดถึงพิธีกรรมเกี่ยวกับความตายหรือพิธีศพหรืองานศพ ก็คือ การทำพิธีเผาหรือฝังศพไว้ให้กับผู้ตายตามพิธีการทางศาสนานั้นๆ เป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้ง ระหว่างคนเป็นกับคนตาย โดยผ่านพิธีกรรมงานศพ นอกจากนี้พิธีกรรมงานศพ นอกจากจะแตกต่างกันตามแต่ละประเพณีวัฒนธรรมแล้ว แต่ภายในประเพณีและวัฒนธรรมเดียวกัน ก็อาจจะแตกต่างกันอีกด้วย นั่นก็เป็นเพราะการแสดงออกถึงความแตกต่างของสถานภาพของคนตาย อย่างน้อยฐานะก็เป็นตัวแบ่งที่สำคัญอย่างหนึ่งของพิธีกรรมงานศพ ของคนตาย

เมื่อมีคนตายเกิดขึ้นแล้วทำไมต้องจัดงานศพ งานศพนั้นสำคัญอย่างไร ซึ่งในประเด็นนี้ ดนัย ไชยโยธา(2538:234) ได้กล่าวถึงจุดประสงค์ที่สำคัญของประเพณีการทำงานศพว่า เป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตายเพื่อจะได้ไปสู่สุคติ และผลที่ได้จากการทำงานศพนั้นทำให้ญาติพี่น้องและมิตรสหายซึ่งไม่ได้พบเห็นกันมานาน ได้พบปะกันและถือเป็น โอกาสรวมญาติมิตรอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนอภิธาน สมใจ (2541) ได้กล่าวถึงความสำคัญของงานศพว่า มีเป้าหมาย 5 ประการ

1. เพื่อป่าวประกาศยืนยัน การขาดสูญตัวตนของผู้ตาย อันประกอบด้วยคุณสมบัติทาง สรีระและคุณสมบัติทางสังคม คือ หมดสมาชิกภาพ ขาดจากกลุ่มสังคมที่(คน)เป็นอยู่

จริงด้านการกระทำหรือการแสดงตนทางสังคม งานศพเป็นเวทียืนยัน การสิ้นตัวตนในชีวิตนี้ จากคนเป็นสู่คนตาย แล้ว(เดินทางไป)กลายเป็นชีวิตอื่นๆ ตามความเชื่อทางลัทธิศาสนาแห่งกลุ่มตน

2. งานศพเป็นเวทียืนยันสถานภาพทางสังคมของคนเป็น ว่าคนมีชีวิตปกติจะเป็นอยู่อย่างเดิมหรือจะต้องเปลี่ยนสถานภาพ บทบาท และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกัน ภายในภายนอกกลุ่มหลังมีคนตาย เช่น คนเป็นคนใจจะครองตำแหน่งหัวหน้าครอบครัว จะมารับหรือทำงานในบทบาทหน้าที่ที่แทนคนตายและบทบาทหน้าที่ของคนเป็นด้วยกัน จะเป็นอย่างไรต่อไป เป็นต้น ดังนั้นงานศพจึงมีความสำคัญต่อสังคมในชุมชน ในสองด้านด้วยกันคือ เป็นเวทียืนยันคนตายและคนเป็น พร้อมกัน ไป
3. พิธีศพและพิธีกรรมเพื่อคนตาย เป็นการยืนยัน คุณค่าความมีอยู่เป็นอยู่ของชีวิตนี้ ของชีวิตอื่น และของวิถีชีวิตวัฒนธรรมประจำถิ่น
4. ในแง่กฎหมายบ้านเมือง งานศพเป็นเวทีพิธีกรรมที่ทำหน้าที่ยืนยันการหมดสภาพนิติบุคคลของคนตาย
5. งานศพเป็นทั้งวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรม คือมีแบบแผนวิธีการที่ผู้คนจำเป็นต้องปฏิบัติตาม และเป็นวัฒนธรรมจุดหมายปลายทาง เพื่อบรรลุเป้าหมายทางสังคมและชีวิตนี้ชีวิตอื่นดังกล่าวมาแล้ว ตามสถานการณ์และลัทธิความเชื่อเกี่ยวกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ

นอกจากความสำคัญของงานศพดังที่ได้กล่าวมาแล้ว งานศพยังประกอบด้วยพิธีกรรมต่างๆ ที่แฝงปริศนาธรรมและมีความหมาย เช่น

การมัดตราสังข์สามเปราะ เป็นปริศนาธรรมไม่ให้คนจมอยู่ในห้วงทุกข์

การเคาะโลงรับศีลทำเพื่อเป็นการบอกคนที่มาร่วมงานว่า อย่าเอาแต่มีวเมา ประมาทขาดสติ ไม่สนใจในหลักธรรมคำสอน เมื่อตายไปหมดโอกาสทำความดี จะเคาะจน โลงแตก ก็ลุกขึ้นมาไม่ได้

การสวดอภิธรรม การสวดอภิธรรมนั้น ความจริงแล้วพระท่านสวดให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ฟังมากกว่า โดยยกเอาศพที่ตั้งอยู่ตรงหน้าเป็นตัวอย่าง ให้เห็นถึงความไม่จริงยั่งยืนของสังขาร

การบวชหน้าไฟ เป็นการปลงธรรมสังเวชต่อการเกิด แก่ เจ็บและตาย

การนิมนต์พระจุลออกหน้าศพ เพื่อจะสอนคนที่ยังอยู่ให้ได้สำนึกว่า ตอนที่ยังอยู่ต้องเดินตามหลังพระ หมายความว่าให้ดำเนินชีวิตตามพระธรรมคำสั่งสอนพระพุทธเจ้านั่นเอง จึงจะอยู่ดีมีความสุข มีความเจริญก้าวหน้า

การเวียนซ้าย 3 รอบ การเวียนวายตายเกิดอยู่ในภพทั้งสาม อันมี กามภพ รูปภพ อรูปภพ ด้วยอำนาจกิเลสตัณหาอุปาทาน ชีวิตก็จะเป็นทุกข์ไม่จบสิ้น ฉะนั้นต้องทวนกระแสกิเลส เป็นการสอน ธรรมชั้นสูง จึงได้พาศพเวียนซ้าย

การใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพน้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ ผู้เข้าสู่มรรคผล นิพพาน ต้องชำระ จิตให้สะอาดด้วยน้ำทิพย์จากพระธรรม เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับความตายหรือพิธีศพนั้น ไม่ใช่เป็นแค่เพียงพิธีกรรมอย่างหนึ่งในชีวิตของคนเรา แต่มีความหมายและความสำคัญที่แฝงเร้นอยู่ อีกทั้งงานศพในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปมาก กล่าวคือในสมัยก่อน การจัดงานศพจะเป็นพิธีกรรมที่มีขั้นตอนต่างๆมากมาย มีทั้งเรื่องของความเชื่อที่เป็นแบบแผนปฏิบัติ และปรีชาธรรมอันเป็นการเตือนสติผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ แต่ปัจจุบันขั้นตอนต่างๆ ได้ลดทอนลงไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดรูปแบบพิธีศพแบบใหม่ รวมไปถึงธุรกิจงานศพ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ เช่น การมัดตราสังข์ การบวชหน้าไฟ ฯลฯ มีความหมายใดแฝงอยู่ และรูปแบบพิธีศพในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร งานศพได้แปรเปลี่ยนไปเป็นธุรกิจอย่างไรบ้าง และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดจากปัจจัยใด

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาความหมายที่แฝงอยู่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพ
2. เพื่อศึกษาสภาพการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีศพในปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีศพในปัจจุบัน

ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ มีขอบเขตการวิจัย ตามประเด็นการวิจัยดังนี้

1. ขอบเขตในเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับงานศพนั้นมีขั้นตอนต่างๆ มากมายและในสังคมไทยนั้นมีกฎเกณฑ์การปฏิบัติแตกต่างกันออกไปบ้างในแต่ละภูมิภาค แต่ส่วนใหญ่แล้วมักขาดลักษณะที่สำคัญต่อไปนี้ไม่ได้ คือ การบอกหนทางให้แก่ผู้กำลังจะตาย การอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การมัดศพ การตั้งศพและการตามไฟหน้าศพ การสวดอภิธรรมหน้าศพ การเซ่นศพ การ

นำศพไปเผา การเผาศพ และการเก็บอัฐิ ส่วนในเรื่องรูปแบบพิธีศพในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยปัจจุบันมีลักษณะเชิงธุรกิจ ซึ่งแตกต่างจากเดิมที่พิธีศพเป็นพิธีที่สำคัญอันหนึ่งในชีวิตของมนุษย์

2. ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ใช้ในการเก็บข้อมูลในการศึกษาคครั้งนี้ จะเก็บข้อมูลจากวัดที่ประกอบพิธีศพแบบพุทธ ในเขตจังหวัดนนทบุรี จำนวน 2 แห่ง เนื่องจากเป็นพื้นที่ในเขตปริมณฑล จึงมีลักษณะความเป็นเมืองและความเป็นชนบทรวมกันอยู่

3. ขอบเขตด้านเวลาในการศึกษา เพื่อให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบพิธีศพ จึงกล่าวถึงพิธีศพตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล สมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบัน ที่เริ่มเกิดธุรกิจงานศพขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2521 (เนื่องจากเป็นจุดเริ่มต้นของ “สุริยาหีบศพ” ซึ่งถือเป็นเจ้าแรกในประเทศที่ดำเนินธุรกิจงานศพ)



กรอบแนวคิดการวิจัย

การวิจัยเกี่ยวกับสภาพการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรมของชาวไทยพุทธในสังคมไทย เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบความหมายของขั้นตอนต่างๆของพิธีกรรมงานศพ ซึ่งตามความเป็นจริง สังคมไทยนั้นมีขั้นตอนต่างๆเกี่ยวกับพิธีศพมากมาย แต่ในการวิจัยครั้งนี้ จะแบ่งออกเป็น 10 ขั้นตอนตามแนวคิดของ รัชนิกร เศรษฐ (2532:170) เนื่องจากเป็นขั้นตอนที่จะขาดไม่ได้ในพิธีกรรมงานศพ อันได้แก่ การบอกหนทางให้แก่ผู้กำลังจะตาย การอาบนํ้าศพ การแต่งตัวศพ การมัดศพ การตั้งศพและการตามไฟหน้าศพ การสวดอภิธรรมหน้าศพ การเซ่นศพ การนำศพไปเผา การเผาศพ และการเก็บอัฐิ ว่าแต่ละขั้นตอนมีความหมายอย่างไร และศึกษาว่ารูปแบบพิธีศพในปัจจุบันมีลักษณะอย่างไร และมีปัจจัยใดที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีศพในปัจจุบัน จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้



ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบรูปแบบพิธีศพในปัจจุบันว่ามีลักษณะอย่างไร
2. ขยายองค์ความรู้การศึกษาด้านไทยคดีศึกษาที่เกี่ยวกับพิธีศพในสังคมไทย
3. เพื่อให้ทราบความหมายของขั้นตอนต่างๆของพิธีกรรมงานศพ

นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

รูปแบบพิธีศพ หมายถึง ลำดับขั้นตอนพิธีกรรมการจัดงานศพเริ่มจากขั้นตอนแรกที่ทำเมื่อมีการตายเกิดขึ้นจนถึงขั้นตอนสุดท้ายคือการเก็บอัฐิไปบรรจุไว้เพื่อสักการะหรือลอยอังคาร ซึ่งขั้นตอนต่างๆ ของพิธีอย่างละเอียดคนนั้น มีหลายขั้นตอนขึ้นอยู่กับความแตกต่างของคนแต่ละวัฒนธรรมและแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ส่วนใหญ่แล้วมักจะประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญดังต่อไปนี้ การบอกหนทางให้แก่ผู้กำลังจะตาย การอาบน้ำศพ การแต่งตัวศพ การมัดศพ การตั้งศพและการตามไฟหน้าศพ การสวดอภิธรรมหน้าศพการเช่นศพ การนำศพไปเผา การเผาศพ การเก็บอัฐิ

รูปแบบพิธีศพเน้นเชิงพิธีกรรม หมายถึง ขั้นตอนการปฏิบัติในประเพณีให้เป็นไปอย่างถูกต้อง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาแต่ละศาสนาหรือตามคติความเชื่อ เช่น พิธีศพของชาวจีน จะต้องมีการประกอบพิธีงตึก ส่วนศาสนาอิสลามจะต้องฝังศพให้แล้วเสร็จภายใน 24 ชั่วโมง และผู้มาร่วมไม่แต่งกายสีดำ และไม่แสดงกิริยาเศร้าโศกเสียใจ เป็นต้น

รูปแบบพิธีศพเน้นเชิงธุรกิจ หมายถึง การจัดงานศพที่มีผู้อื่นที่ไม่ใช่ญาติและคนใกล้ชิดกับคนตายมารับจัดบริการให้ โดยมีอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีและบริการต่างๆ ให้เลือกหลายแบบหลายราคาตามความต้องการของเจ้าภาพ อีกทั้งรูปแบบการให้บริการจัดงานพิธีศพยังมีการโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะสื่ออินเทอร์เน็ต

รูปแบบพิธีศพที่เปลี่ยนไป หมายถึง การเปลี่ยนจากรูปแบบพิธีศพเน้นเชิงพิธีกรรมเป็นรูปแบบพิธีศพเน้นเชิงธุรกิจที่มีผู้ผลิตมารับจัดบริการให้แก่เจ้าภาพ การมีอุปกรณ์เครื่องใช้ในพิธีและบริการต่างๆ ให้เลือกหลายแบบหลายราคาตามความต้องการของเจ้าภาพ